

Politička institucionalizacija suvremenoga europskoga identiteta: od kršćanskoga identiteta do suvremenoga identitetskoga neofunkcionalizma u političkoj teoriji europske integracije

HRVOJE ŠPEHAR*

• <https://doi.org/10.31823/d.32.4.4> •

UDK: 272:327.3(4) • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. svibnja 2023. • Prihvaćeno: 22. ožujka 2024.

Sažetak: Autor istražuje političku institucionalizaciju suvremenoga europskoga identiteta polazeći od dvojbi o konstrukciji političkoga identiteta Europe, koji se u suvremenosti pojavljuje kao novi tip višestrukoga, pluralnoga i otvorenoga identiteta. Osobito istražuje koliku je ulogu u stvaranju pluralizma izvorā europskoga identiteta imalo kršćanstvo, osobito u ranim fazama političkoga augustinizma i njegove recepcije na zapadu, te koja je bila globalizirajuća snaga njegovih ideja za političku institucionalizaciju Europe. Doprinos kršćanstva ocjenjuje se trostrukim: kao antropocentričnost, političko-crkveni dualizam i kompleksna ideja laičnosti, s različitim implikacijama. Za razliku od pozicija suvremenoga socijalnoga konstruktivizma, suvremena politička institucionalizacija europskoga identiteta nastoji se opisati s neofunkcionalističkih polazišta, osobito ističući istraživački manje prisutnu pojavu identitetskoga neofunkcionalizma i njezinu povezanost s deontologijom integracije. Autor nastoji pokazati da su stara izvorišta europskoga identiteta, koja se, među ostalima, mogu pronaći i u kršćanstvu, i dalje politički relevantna te da sudjeluju u oblikovanju europske političke ideje.

Ključne riječi: Europa; europska integracija; europski identitet; kršćanski dualizam; kršćanski izvori europskoga identiteta; identitetski neofunkcionalizam.

* Prof. dr. sc. Hrvoje Špehar, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb, Hrvatska, hrvoje.spehar@fpzg.hr

Uvod

Potruga za europskim identitetom u društvenim istraživanjima koincidira u velikoj mjeri s pojavom nove političke institucionalizacije Europe, u oblicima koji na političkoj, pravnoj i ekonomskoj razini stvaraju preduvjete novih lojalnosti i novoga političkoga središta. Kao i sva druga istraživanja u području europskih studija, europska se integracija, pa i europski politički identitet smatraju dijelom širega područja interesa od uskoga području politike ili istraživanja politike, pa je gotovo nemoguće istraživati suvremeni europski politički identitet bez uvida koji su druge discipline i istraživanja već ostvarila, posebno u području filozofije, povijesti i teologije. Ján Figel drži da je potraga za europskim identitetom neka vrsta »ozbiljne vježbe za traženjem duše«¹ ili onoga što je Jacques Delors nazvao nužnom potragom za *sekularnom dušom Europe* obraćajući se zastupnicima Europskoga parlamenta prigodom dvadesete obljetnice njemačkoga ujedinjenja, 7. listopada 2010. godine.² Nosivi istraživački pojmovi, kao što su (politički, kulturni, religijski...) identitet, granice, europska kultura, politička institucionalizacija, politički sustav i teorija integracije, koji se u navedenim istraživanjima europskih studija etablirano koriste, pomažu opisati one fenomene koji su u pozadini razvoja novoga, inovativnoga i u velikoj mjeri unikatnoga političkoga procesa europske integracije. Pa ipak, kako većina istraživanja europskoga identiteta, kao i procesa *europelizacije*, nastoji opisati one slojeve političkoga identiteta koji se pojavljuju u recentnim fazama integracije, a odnose se na stvaranje društveno-ekonomskih uvjeta, političko-demokratskih sloboda ili nove strukture europskoga prava, često ostaju zanemareni doprinosi religijskoga, *pretpolitičkoga*, u pravom smislu riječi identiteta dugotrajnoga nastanka, koji oblikuju norme i vrijednosti, deontologiju političkoga sustava. U ovom radu želi se rekonstruirati upravo jedan aspekt europskoga pluralnoga identiteta, koji svoje korijene ima u kršćanskom doprinosu, sve do suvremene političke institucionalizacije. Posebice se pritom želi povezati politička teorija europske integracije, kako je postavljena kod istraživača neofunkcionalizma i pokušaj njezine interpretacije suvremenoga identiteta. Potraga za *dušom Europe* stoga je samo jedan od mogućih uvida u njezin nastanak, koji ima snažnu transformativnu ulogu za politički i društveni život čitavoga kontinenta.

¹ J. FIGEL, Foreword, u: L. FALTIN, M. J. WRIGHT, *The Religious Roots of Contemporary European Identity*, London – New York, 2011., XI–XV., ovdje XI.

² J. DELORS, Europe needs a soul, 8. 10. 2010. Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20101006STO85428/jacques-delors-europe-needs-a-soul> (10. 5. 2023.).

1. Europa i europski identitet: pluralizam izvora i trostruki kršćanski doprinos

Josef Isensee u svojem osvrtu na suvremenu političku Europu u glavnim obrisima donosi nekoliko ključnih elemenata dvojbi i aporija njezine konstrukcije:

»Poput svih pobjedničkih ideja, ideja ujedinjene Europe je difuzna. Ona izmiče oštroj definiciji kao pojam, jer njezin se sadržaj dotiče nečega beskonačnog. Ona je otvorena za raznolika tumačenja i priziva nespojiva nadanja. Ona nije unaprijed vezana uz neki određeni program djelovanja te tako može inspirirati na uvijek nove projekte. Ona proizvodi zajedništvo preko granica suprotstavljenih tabora, a da sama ne stvara novu frontu. Ona ukida postojeće granice, ali ne povlači od početka nove. Pomirljiva politička utopija. No njezino realiziranje ostaje podvrgnuto realnim zakonima političkoga.«³

Kako je riječ o specifičnom, inovativnom i asimetričnom povijesno-političkom razvoju institucija koje su tijekom dvadesetoga stoljeća, osobito nakon Drugoga svjetskoga rata, stvorile političku Europu kao jedinstvenoga političkoga aktera, istraživanja njezine identitetske osnove u pravilu se traže izvan područja recentne političke institucionalizacije. Već u nastanku onoga što će tek poslije Drugoga svjetskoga rata postati novi, suvremeni europski identitet pokazuje se pluralnost i višestrukost njezinih konstitutivnih identitetskih elemenata, naime onih koje će Wilfried Spohn nazvati suvremenim višestrukim identitetima.⁴

Na tragu brojnih povijesnih istraživanja, ideja Europe locira se u veoma daleku antičku prošlost, njezinu distinkciju spram Perzijskoga Carstva, u specifičnosti razvoja grčkih antičkih gradova koji su stvorili svoju posebnu kulturu, kao i osobit utjecaj koji je židovska kultura ostavila na čitav prostor Sredozemlja, posebno kada na temelju iste nastanu prve kršćanske zajednice. Crkva je već od samoga nastanka, šireći se u tada najvažnija središta velikoga carstva, sve do Rima, prevladavajući granice tadašnjih kulturnih, jezičnih i regionalnih pripadnosti, postavila neke od najvažnijih preduvjeta svoga *globalizirajućega* utjecaja. Iako tada još uvijek nema političke ideje Europe, nastupa snažna povijesna cjelina objedinjujućega globalnoga carstva, koje sa sjedištem u Rimu stvara globalni politički centar moći, iz kojega će se razviti – posebno u obliku rimskih pravnih institucija i snažne vojne sile – novi poredak moći na čitavom Sredozemlju. Iako Rimsko Carstvo, u svojoj najvećoj ekspanziji, obuhvaća mnogo više od onoga što će kasnije postati politička i kulturna

³ J. ISENSEE, *Država, ustav, demokracija*, Zagreb, 2004., 291.

⁴ Usp. W. SPOHN, Europeanization, Religion, and Collective Identities in an Enlarging Europe: A Multiple Modernities Perspective, u: *European Journal of Social Theory* 12(2009.)3, 358–374.

Europa, istodobno obuhvaća na europskome kontinentu *mnogo manje* od istoga jer će se tek prevladavanjem granice (*limes*) koja dijeli Rim od barbara uspostaviti novo specifično jedinstvo kontinenta. I kada se isto veliko carstvo u IV. stoljeću, od cara Konstantina pa sve do cara Teodozija, političkim centrom na istoku počne oblikovati kao kršćansko carstvo, s carem kao *ujediniteljem* političkoga i vjerskoga života (osobito u snažnom utjecaju na konsolidaciju dogmatskoga vjerovanja, ne u sadržaju, već u političkoj potpori njegova ostvarenja u području carstva), pojaviti će se dvije dominantne slike kršćanskoga pogleda na politiku. Prva, koju će u interpretacijama života careva, posebno Konstantina, Euzebije Cezarejski predstaviti kao *ujedinjujuće carstvo* pod jednim carem, pri čemu se politička uloga ovdje ne svodi samo na kasniju modernu predodžbu politike kao tehnike vladanja, već kao uistinu teološka, eshatološko-soteriološka uloga kršćanskoga carstva. *Globalizirajuće carstvo*, koje ima zadatak da svoje podanike okupi u istoj vjeri, postat će ključna bizantska politička ideja, koja će na kasniji zapadni razvoj gledati kao na neobičnu ideju pluralizma u kojem nije ostvaren istinski kršćanski ideal.

Druga slika kršćanskoga pogleda na politiku koja će oblikovati čitav zapad, a poslije i djelovati globalno na politički život sve do suvremenosti, osobito pod zapadnom globalizacijom, bit će ona koja će na temelju spisa Aurelija Augustina, a posebno u njezinoj promociji kod pape Gelazija I., biti kasnije opisana kao politički augustinizam ili gelazijevska ideja politike. U njoj je *ujediniteljska* funkcija predana duhovnoj vlasti, koja ima ulogu pod svoju duhovnu vlast privesti pluralizam političkih entiteta koji će se razvijati od ranoga srednjega vijeka do suvremenosti. Crkvena vlast, osobito formirana u etapama političke i teološke ideje papinstva, a poglavito njezine upravne sposobnosti u stvaranju Rimske kurije kao preteče zapadnih tipova governmentalnosti, bit će ključan moment zapada. Opravdano je stoga povijesno-genealoški, kao što to čini primjerice Jean Picq, stvarne početke političke Europe tražiti u njezinim prvim *ujedinjavanjima* (unifikacijama) koje će padom Zapadnoga Rimskoga Carstva, a posebice usponom franačke vlasti, pa sve do otonske dinastije i početaka one političke cjeline koja će s vremenom dobiti sve atribute stvarnoga europskoga *ujedinitelja* na zapadu, Svetoga Rimskoga Carstva, postati stvarni politički akter.⁵

I dok se Europa već u samome svome početku nalazi *izvan sebe same* jer je formirana iz triju izvora – Jeruzalema, Atene i Rima, ona će snažnim utjecajem kršćanstva, osobito velikoga benediktinskoga reda, kao i djelovanjem snažnih rimskih biskupa, osobito pape Gelazija I. i Grgura VII., dobiti stvarnu političku i kulturnu specifičnost, tada već u velikoj mjeri zasebno oblikovanu u odnosu na formirano

⁵ Usp. J. PICQ, *Povijest države u Europi. Vlast, pravda i pravo od srednjega vijeka do naših dana*, Zagreb, 2014., 41–59.

Bizantsko carstvo. I dok je, kako tvrdi Picq, »Karolinško Carstvo prvi istinski nacrt Europe«⁶, njegov će domet ostati ograničen i vremenski i prostorno. Iako je »ono srce, kvasac koji je svojim raznolikim nasljeđem potaknuo fermentaciju europske strukture: pravno nasljeđe (kapitulari – pravne isprave za potrebe poduke ili civilnoga života), monetarno (denar), redovničko (*Pravilo svetoga Benedikta* koje je na saboru u Aachenu 816. godine Luj Pobožni proglasio obveznim) i franačko pismo karolina«⁷, limitiranost se te *prve Europe* sastoji u sljedećem:

»Ova je manja, proteže se od Pireneja do Elbe, od pograničnih krajeva u Bretagni do Istočne marke (koja će postati Austrija), od Frizijskih otoka do Toskane. Usmjerena je na zemlje oko Rajne i Rhône. U toj Europi dominira jedan narod (Franci) – prvi primjer nastojanja da se osigura dominacija jednoga naroda (...) Ali ovo će prije svega biti kratkotrajna Europa. Tek što se europska civilizacija počela stvarati unutar karolinškoga okvira, taj se okvir razbio na brojna privremena i ruralna vlastelinstva, na zemlju seljaka i zatvorenu ekonomiju. Ova rascjepkana Europa pogodovat će širenju islama sve do Beča. Rimska će Crkva osigurati institucionalni okvir kako bi kontrolirala nasilje i jamčila pravdu.«⁸

I kada se dogodi vjerski rascjep europskoga zapada, kada na njegovim osnovama započne život specifičnih novih političkih cjelina, koje će biti uvod u velike političke i vojne sukobe oko prevlasti na europskom kontinentu, ostat će zadana gotovo ista matrica snažnoga odnosa i utjecaja moći kršćanske Crkve (tada u pluralu) i svjetovne vlasti. Nakon raspada vjerskoga jedinstva u 16. stoljeću, početkom Lutherove reformacije ili raskidom Henrika VIII. s papinskom vlašću, ostala je gotovo sjetna pozicija sjećanja na srednjovjekovno jedinstvo koje se, uza sve nedostatke i sukobe, moglo smatrati kao *pax christiana*. Kako tvrdi Picq:

»Srednjovjekovno latinsko kršćanstvo oblikovalo se s Božjim mirom. Na inicijativu papinstva europski je prostor stavljen pod njegov nadzor zahvaljujući uspostavi prvoga javnog prava i sudbene organizacije. Tijekom cijeloga srednjeg vijeka taj je prostor bio objedinjen oko intelektualnih središta kakvi su bili sveučilišni gradovi i sveučilišta, ne samo Pariz, Oxford ili Bologna, nego i Montpellier, Padova, Salamanca i Krakov. (...) Zahvaljujući razmjeni ideja i zajedničkom jeziku – latinskom – nastala je intelektualna elita.«⁹

⁶ Isto, 91.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

⁹ J. PICQ, *Politika i religija. Čitati povijest, rasvijetliti sadašnjost*, Zagreb, 2017., 49.

I dok su kršćanski izvori europskoga identiteta jedno od četiriju formativnih i pozitivnih izvorišta, pa i svojevrsne baštine, kako ih označuje Joseph Ratzinger (Benedikt XVI.), uz antičko-grčko, latinsko (naročito srednjovjekovno), kao i novovjekovno (u obliku vrijednosti humanizma koje su ujedno i vrijednosti kršćanstva), postoje i svojevrsne *protuslike* Europe.¹⁰ Kada je riječ o središnjim elementima njegove izgradnje, koji su u užem odnosu s kršćanskim nasljeđem i njegovom formativnom ulogom u oblikovanju *europskoga svijeta*, možemo naći nekoliko razina. Prva je, kako ističe Marijan Valković, »poimanje čovjeka kao osobe i njezino dostojanstvo (personalistički humanizam) kao i antropocentričnost slike o svijetu«¹¹, koji svoje izvore (osim početnih kršćanskih izvora) imaju već u interpretacijama Tome Akvinskoga. Valković naime ističe da se »sudbina Zapada najvećim dijelom određuje već u srednjem vijeku: racionalnost (skolastička filozofija i teologija, sveučilišta, rimsko pravo, itd.), težnja za iskustvenim upoznavanjem prirode (već tada: Albert Veliki, Francis Bacon), svijest europskog zajedništva i latinski jezik (kršćanska Europa kao *corpus christianum*), sinteza svjetonazora, životnih uvjerenja i stavova, čak i političkih uređenja, barem načelno (*sacerdotium, imperium, magisterium*)«¹². Središnje mjesto *sinteze* koju čini kršćanstvo naglašava i Ratzinger smatrajući da je kršćanstvo preuzelo domete ponajviše grčke kulture i filozofije, a kasnije stvorilo novu interpretacijsku snagu preko čitavoga niza srednjovjekovnih doprinosa te time predstavilo sliku Europe.¹³ Nadalje Ratzinger naglašava da bi bilo čudno i izlišno kada bi se staro antičko-grčko nasljeđe odvojilo od kasnijih doprinosa kršćanstva i njegove sinteze, kao što je bio slučaj s pokušajima u renesansi.¹⁴

Drugi, za politički identitet Europe možda najznačajniji doprinos sintezi staroga antičkoga nasljeđa, pretvorenoga u kršćansku interpretaciju svijeta, osobito u području problema legitimnosti političke vlasti nalazimo kod Aurelija Augustina, koji dualistički opisuje istodobnost dvostruke vlasti. Kako tvrdi u spisu *O državi Božjoj*, postoji ozbiljna distinkcija koja utemeljuje kršćanski dualizam: »(...) dvije su daleke ljubavi utemeljile dvije države: ljubav prema sebi sve do preziranja Boga rodila je zemaljsku državu, ljubav prema Bogu sve do preziranja sebe rodila je nebesku državu«, te nastavlja: »(...) jedna veliča samu sebe, druga se veliča u Gospodinu.«¹⁵

¹⁰ Usp. J. RATZINGER, *Kirche, Ökumene und Politik. Neue Versuche zur Ekklesiologie*, Einsiedeln, 1987., 198–210.

¹¹ M. VALKOVIĆ, Europa, kršćanstvo i Crkva, u: *Bogoslovska smotra* 65(1995.)3–4, 399–437., ovdje 409.

¹² *Isto*, 409–410.

¹³ Usp. J. RATZINGER, *Kirche, Ökumene und Politik. Neue Versuche zur Ekklesiologie*, 205.

¹⁴ *Isto*, 198.

¹⁵ AURELIJE AUGUSTIN, *O državi Božjoj*, Zagreb, 1995., 303.

Kršćanski dualizam Aurelija Augustina, za razliku od manihejskoga odbacivanja tjelesnoga, zemaljskoga, pa i političkoga, jamči neku vrstu ekvidistance između stvarnosti koje se susreću u specifičnom području teološko-političke antropologije. Dvostruka lojalnost koju kršćanin duguje zemaljskoj državi (uz ograničenja toga pojma na sve predmoderne političke entitete) i državi nebeskoj, naime krajnjemu cilju i svrsi njegova zemaljskoga života, postat će ključna tema čitavoga kršćanskoga srednjega vijeka, a njezine će implikacije ostati formativne za etabliranje političke vlasti sve do moderne političke filozofije i suvremenih interpretacija politike. Interpretacija da je Augustin stvorio zapadnu političku filozofiju ne može biti pretjerana jer je u osnovi raskida između teoloških interpretacija političkoga i društvenoga života u revolucijama vjerovanja, kako ističe Harold J. Berman¹⁶, i dalje u osnovi polazišta slobode odluke da se politički život samostalno uredi.

Civitas terrena već će kod Augustina dobiti prve naznake autonomije u odnosu na vjerski život, doduše, ne zbog slobode države, već zbog slobode vjere – konačno, slobode savjesti. Augustin, dakako, ne traži emancipaciju od teleologije političkoga života koja je i dalje eshatološko-soteriološka, kako će tražiti moderna politička filozofija (u nekim slučajevima sve do paradoksalne anarhističko-političke pozicije koja želi pretpostaviti nepostojanje bilo kakvih pretpolitičkih, a kamoli teoloških preduvjeta politike), pa će istaknuti:

»Dakle, dok ovaj nebeski grad hodočasti na zemlji, priziva građane svih naroda i okuplja društvo tuđinaca svih jezika, ne obazirući se na razliku u običajima, zakonima, ustanovama kojima se stječe ili održava zemaljski mir, ne ukidajući i ne rušeći ni jedno od njih, nego ih, dapače, čuvajući i slijedeći (jer iako su različiti u različitim narodima, ipak teže jednom te istom cilju zemaljskog mira), te ne prijeći samu vjeru koja naučava da treba štovati jednoga najvišeg i pravoga Boga.«¹⁷

I dok se često smatra da je Augustin etablirao načelo odvojenosti duhovne (crkvene) i političke vlasti te time stvorio odlučujući zapadni politički augustinizam, koji će od pape Gelazija I. osobito dobiti na snazi, drugi, nešto manje valoriziran doprinos nalazi se u afirmaciji sinteze obaju tadašnjih poredaka. Naime, za razliku od spomenutoga političkoga manihejstva u kojem bi *fuga mundi* bila odlučujućim načelom, kod Augustina nailazimo na afirmaciju političkoga, koje se kroz *vrijednosnu provjeru* kršćanstva smatra vlastitim područjem. Možda će tek relativno kasno, s modernom političkom filozofijom kod Thomasa Hobbesa ili Johna Lockea doći do recepcije istoga načela, dakako, s opsežnijim implikacijama.

¹⁶ Usp. H. J. BERMAN, *Law and Revolution, The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge, 1983.

¹⁷ *Isto*, 69.

Konačno, kao treći ključan domet, izbjegavanjem sakralizacije politike¹⁸, što je bilo pravilo antičkih poredaka, kršćanstvo je zapadu i političkom identitetu Europe dalo u baštinu budući razvoj ideje laičnosti, koja uključuje slobodu savjesti i vjeroispovijesti, etabliranje načela jedinstva, kompleksnu strukturu distance državne i crkvene vlasti te neutralnost javnoga područja.¹⁹ Iako će se razvoj ideje laičnosti sve do razvoja suvremenih političkih sustava, konačno, i ideje političke Europe različito razvijati u javno-pravnim oblikovanjima²⁰, ostat će jedno od najvažnijih konstitucionalnih načela suvremenih demokratskih država.

Suvremena politička teorija nailazi ponovno na isti krug pitanja, za koja se činilo da ih je okončao davno uspostavljen *gelazijevski* poredak na zapadu, a koja su povezana s oblikovanjem suvremenoga identiteta. Iako s pravom Ivica Raguž i Mirko Vlk, uspoređujući glasovite političke teologije Carla Schmitta i Johanna Bapista Metza, nalaze da kod Metza »politička teologija opovrgava sržnu modernističku tezu o odijeljenosti religije i politike« te da se »vjeru ne može potpuno privatizirati i time svesti na pitanje slobode savjesti niti politiku sekularizirati i tako instrumentalizirati u menadžment komunalnim poslovima«²¹, načela proizišla iz stare formativne predodžbe europskoga identiteta ostaju i dalje prisutna u političkim raspravama, društvenoj percepciji politike te identitetskim afilijacijama.

2. Suvremeni europski identitet: politička institucionalizacija i deontologija integracije

Pierre Gerbet također drži da je suvremeni europski identitet kompleksna struktura koja počiva na mnogovrsnim izvorima, te je istraživački kompleksan konceptualni okvir.²² Uobičajena istraživačka tradicija europskih studija, onih područja društvenih i humanističkih istraživanja koja za središte svoga istraživanja imaju predmet europske integracije, ali mu pristupaju iz polazišta i metoda različitih disciplina (prava, ekonomije, političke znanosti, sociologije, povijesti i tome sl.), europski identitet raznoliko tipologizira i definira. Tako primjerice polazišta istraživanja eu-

¹⁸ Usp. J. RATZINGER, *Kirche, Ökumene und Politik. Neue Versuche zur Ekklesiologie*, 149–151.

¹⁹ J. BAUBÉROT, M. MILLOT, *Laïcité et sans frontières*, Beograd, 2011., 85–91.

²⁰ Usp. T. RAMBAUD, *Le principe de séparation des cultes et de l'État en droit public comparé. Analyse comparative des régimes français et allemand*, Pariz, 2004.; G. ROBBERS (ur.) *State and Church in the European Union*, Baden-Baden, 2005.; A. DIERKENS, J.-P. SCHREIBER (ur.), *Laïcité et sécularisation dans l'Union européenne*, Bruxelles, 2006.; H. ŠPEHAR, *Laičnost u Europi. Povijest i institucionalizacija odnosa Crkve i države u Francuskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Hrvatskoj*, Zagreb, 2013.

²¹ I. RAGUŽ, M. VLK, Usporedba političkih teologija Carla Schmitta i Johanna Baptista Metza: analognost i kontrapunkt, u: *Diacovensia* 29(2021.)4, 477–494., ovdje 481.

²² Usp. P. GERBET, *Identité européenne*, u: ISTI, G. BOSSUAT, T. GROSBOIS (ur.), *Dictionnaire historique de l'Europe unie*, Bruxelles, 2009., 564–577., ovdje 564.

ropskoga identiteta podrazumijevaju složene strukture društvenih normi i vrijednosti na kojima počiva neka distinkcija *europskoga* spram ostalih vrsta regionalnih identiteta. Nadalje, kako je riječ o pluralnosti europskih društava, a ne jednom jedinstvenom europskom društvu (koje možda već nastaje zbog specifičnih odvojaka kontinentalne političke, pravne i ekonomske integracije), ali koje je istodobno u oblicima konstrukcije novih globaliziranih obrazaca kulture (*europaizacija* kao dio globalizacije), istraživači nalaze da je moguće definirati određeni vrijednosni korpus koji ih povezuje: način života, vjerovanja, vrijednost rada, kultura potrošnje, politička organizacija društva, način obrazovanja i sl.²³

I dok se u pristupima socijalnoga konstruktivizma, oslonjenima na postmodernističke i poststrukturalističke autore kao što su Jacques Derrida, Michel Foucault, Jacques Lacan, Louis Althusser, Ernest Laclau ili Chantal Mouffe, osobito onima radikalnoga konstruktivizma, u područjima istraživanja europskoga identiteta nalaze interpretacije koje navedeni identitet smještaju u intersubjektivnu konstrukciju u odnosu s *drugim*, lišavajući ga konačnih oznaka²⁴, može pronaći ideja *praznine*, svojevrsne *šupljine* (*hollowness*) koja posjeduje teleologiju jer sprječava neku vrstu unaprijed zadanoga identiteta, konvencionalisti u pristupu istraživanju europskoga identiteta insistiraju na *razlici* i *isključenju*, kao ključnim momentima.²⁵ Svojevrsni *ontološki* pristup europskom identitetu počiva na interpretaciji da postoji struktura identiteta koja se daje jasno identificirati, istraživački tipologizirati i kvantificirati.²⁶ Socijalni konstruktivizam pak, bio on konvencionalni, interpretativni ili radikalni²⁷, s druge strane ostavlja prostor identiteta otvorenim – u radikalnim oblicima čak *praznim označiteljem*.²⁸

Premda su istraživanja *starih* nacionalnih, regionalnih, lokalnih, jezičnih, ideoloških, vjerskih, i drugih identiteta u znanstvenoj literaturi u velikoj mjeri etabrirana, konsenzus oko europskoga identiteta ostaje i dalje sporan. Sva navedena područja posebnih identiteta posjeduju *komplekse sjećanja* i *ujedinjenja*, koji postaju sredi-

²³ Usp. Isto.

²⁴ Usp. I. B. NEUMANN, European Identity, EU Expansion, and the Integration/Exclusion Nexus, u: *Alternatives: Global, Local, Political* 23(1998.)3, 397–416.; I. B. NEUMANN, *Uses of the Other: »The East« in European Identity Formation*, Minneapolis, 1999.

²⁵ Usp. S. HALL, Who Needs Identity, u: P. GAY, J. EVANS, P. REDMAN (ur.), *Identity: A Reader*, London, 2000.

²⁶ Usp. T. RISSE, *A Community of Europeans?: Transnational Identities and Public Spheres*, Ithaca, 2011.

²⁷ Usp. J. T. CHECKEL, Constructivism and EU Politics, u: E. K. JØRGENSEN i sur. (ur.) *Handbook of European Union Politics*, London, 2007.

²⁸ Usp. H. ŠPEHAR, V. JERBIĆ, Europe as an »Empty Signifier«: A Radical Constructivist Perspective, u: V. JERBIĆ, A. MILARDOVIĆ, H. ŠPEHAR (ur.), *Globalization of Culture. European and Global Networks*, Zagreb, 2016., 22–43.

šnja mjesta *osjećaja pripadnosti i lojalnosti*, te su nesporno bez *traganja* ili potrebe za iznova vrjednovanim obrascima izgradnje. Za razliku od njih, europski identitet nailazi na veći problem, kako ističe Srđan Vrcan, koji smatra da je »posrijedi javni diskurs koji pretendira na to da je regulativne naravi, te je politički usmjeren, pa je u službi izravnog postizanja određenih poželjnih političkih učinaka«²⁹. Vrcan naime nastavlja da je riječ o onim političkim učincima koji su različiti od demokratskoga pristanka europskih građana, proceduralno potvrđeni demokratskom legitimnošću, već se nalaze izvan ili onkraj navedenoga. U navedenom smislu tvrdi da su ti politički učinci takvi da »se mogu lakše ostvariti mobilizacijom tradicionalnih resursa smisla, jer se tako ne moraju zasnivati isključivo na diskurzivno postignutom demokratskom pristanku europskih građana, nego se mogu temeljiti i na nekakvom njihovom pretpostavljenom kulturnom zajedništvu koje se predočava kao da je pred-političke ili trans-političke naravi«³⁰.

Je li ovdje riječ o posebnom tipu identiteta koji počiva na nekoj vrsti političkoga inženjerstva, pa onda time i identitetskoga inženjerstva, ostaje otvorenim pitanjem. Iako, valja istaknuti da su svi tipovi nacionalnih identiteta vođeni i nacionalno-državnim idejama, te su u pozadini navedenih značajno prisutni politički učinci. Konsolidacija nacionalnoga identiteta nužno vodi prema snaženju državne vlasti, njezinih institucija, prihvaćenosti i lojalnosti, a samim time i snaženjem demokratske legitimnosti. Ili, kako ističe Marcel Gauchet u svojoj analizi društvene promjene uloge identiteta, »država je zapravo pozvana igrati konstituirajuću ulogu u definiranju identiteta koji tvore društvo«³¹. Gauchet drži da se izvan područja državnoga identiteta veoma teško ostvaruju, osobito u doba demokracije identiteta, te nastavlja da

»država temelji svoju legitimnost u trajnom naporu da se udruži s postojanjem svih komponenata civilnog društva. Tome treba dodati, u obrnutom smislu, da se te komponente, koje se smatraju izvorima identiteta, uspijevaju u potpunosti razviti kao identiteti samo kroz prostor predstavnštva koje im osigurava država – predstavnštva shvaćenog ovdje u općem i apstraktnom smislu, koji se konvertira u vrlo konkretne aktivnosti. Suprotno od onoga što su sklone govoriti, te identifikacijske zajednice nemaju svoju prethodnu egzistenciju koju bi kasnije pokušale nametnuti drugima i društvu općenito. One se konstituiraju u svojoj odvojenoj egzistenciji, one se afirmiraju u svojoj privatnoj specifičnosti samo u odnosu na javni prostor i

²⁹ S. VRCAN, *Europski identitet – neke ključne dileme*, u: *Revija za sociologiju* 36(2005.)1–2, 7–21., ovdje 8.

³⁰ *Isto*.

³¹ M. GAUCHET, *Religija u demokraciji. Put laičnosti*, Zagreb, 2012., 85.

u funkciji priznanja koje tamo žele dobiti. Njima je potrebna država izvan koje se žele smjestiti i od koje žele dobiti priznanje svoje eksteriornosti, da bi se definirale i osigurale svoje postojanje.«³²

Taj se proces, koji ne niječe odvojenost javnoga i privatnoga (na kojem se temelji uopće konstrukcija prava i političkoga života), može nazvati klasičnim primjerom političke institucionalizacije identitetā, naime onom koja osigurava da se dugotrajnom izgradnjom obrazaca, vrijednosti ili normi nekoga društva stvori određeni tip prihvatljivoga, javno reguliranoga i sankcioniranoga djelovanja. Kako je riječ o proširenom području institucionalizacije, izvan strogoga pravnoga i političkoga djelovanja, već koje se proteže na čitav niz društvenih fenomena, u društvenoj teoriji nazvano je novim institucionalizmom. On uzima da su institucije ne samo manifestne političke i pravne organizacije već i norme, vrijednosti, pravila i prakse, kao i dinamični elementi individualne i kolektivne akcije.³³

Nadalje, Vrcan primjećuje da se kod konstrukcije europskoga identiteta »čini kao da se ponekad više radi o aktualnoj politizaciji, npr. nekih tekovina vladavine Karla Velikog, nego o demokratskim tekovinama u sklopu demokratskih sučeljanja ovdje i sada«³⁴ te nastavlja:

»Stoga bi to moglo tvoriti poticaj da se pokrene kritična sociološka refleksija. I to, prvo, kako bi se razjasnila neka prešutna polazišta aktualne potrage za europskim identitetom koja se čine upitnim. I to već na temelju dvosmislenih termina koji se rabe da bi se označila današnja potraga, jednom nazvana potragom za dušom Europe, drugi put potragom za dušom za Europu, a treći put opisana kao svjesno nastojanje, kako je to zaključio Delors, koje mora sada dati dušu Europi«³⁵.

Unatoč navedenim poteškoćama da se europskom identitetu odredi opseg i dade konzistentna definicija, politički, pravni i ekonomski proces ujedinjenja Europe donio je sa sobom neku vrstu novoga ambijenta u kojem se nekoć stari nacionalni, regionalni i lokalni identiteti nalaze u različitim mrežama odnosa te dobivaju oblike *europaizacije*. Zaki Laïdi drži da se pred istraživanjem procesa političke integracije Europe nalazi još jedan veoma važan istraživački predmet: ispitivanje *europske narativne moći*.³⁶ Iako smatra da je koncept europske narativne moći ne-

³² Isto.

³³ Usp. B. G. PETERS, J. PIERRE, Institutions and Time: Problems of Conceptualization and Explanation, *Journal of Public Administration Research & Theory* 8(1998.)4, 565–564.

³⁴ S. VRCAN, Europski identitet – neke ključne dileme, 8.

³⁵ Isto.

³⁶ Usp. Z. LAÏDI, *Norma a ne snaga. Zagonetka Europe kao sile*, Zagreb, 2014., 171.

dovoljno proučen, Laïdi ocjenjuje da je »slabljenje teleoloških vizija popraćeno usponom *storytellinga*, to jest sklonosti *pričanju priča* igrajući na kartu razvojnoga puta pojedinca i njihove sposobnosti uživanja u konkretne a ne više samo apstraktne probleme, predlaganja novih kozmogonija na temelju osobnih situacija i stalnoga pozivanja na proživljena iskustva, osobito uz pomoć novih informacijskih tehnologija«³⁷. S tim u vezi on zaključuje da Europa nema narativnu moć koja bi bila slična onoj normativnoj snazi koju ima kao politički, ekonomski i pravni akter, pa je »pripovijedanje svijeta kako ga vidi Europa vrlo slabašno jer nije dovoljno poduprto«³⁸.

3. Identitetski neofunkcionalizam: od ekonomskih interesa do normativne pozicije

Neofunkcionalizam, nastao na temeljima ranoga funkcionalizma u istraživanju međunarodnih odnosa³⁹, kao politička teorija europske integracije pojavljuje se veoma rano u istraživanjima poslijeratne europske političke integracije.⁴⁰ U analizama poslijeratne europske političke integracije, posebno u fazama kada je Pariškim ugovorom 1951. godine stvorena Europska zajednica za ugljen i čelik (EZUČ), a potom i Rimskim ugovorima 1957. godine Europska ekonomska zajednica (EEZ) i Europska zajednica za atomsku energiju (EURATOM), pokazalo se da su države europskoga kontinenta spremne u novim okolnostima poduzeti korake ekonomske, a potom i političke integracije koji nadilaze uobičajene integracijske mehanizme međunarodnih (kontinentalnih) organizacija. Za razliku od navedenih, europska se politička i ekonomska integracija vodila načelom manjih integracijskih koraka (*Monnetova metoda*⁴¹), ali koji su već u samome početku podrazumijevali prijenos ovlasti s nacionalnih država na nadnacionalne ili međunacionalne upravljačke, potom hibridno-izvršne institucije (osobito u obliku *komunitarne metode*⁴²). Takva je u samome početku bila institucija Visoke vlasti, koja će kasnije postati Europska komisija. Iako su države na raspolaganju već otprije imale metode integracije, po-

³⁷ Isto, 172.

³⁸ Isto.

³⁹ Usp. P. GERBET, Fonctionnalisme, u: ISTI, G. BOSSUAT, T. GROSBOIS (ur.), *Dictionnaire historique de l'Europe unie*, 481–484.

⁴⁰ Usp. D. WOLF, Neo-Funktionalismus, u: H.-J. BIELING, M. LERCH (ur.), *Theorien der europäischen Integration*, Wiesbaden, 2012., 55–71.; A. NIEMANN, P. SCHMITTER, Neofunctionalism, u: A. WIENER, T. DIEZ, *European Integration Theory*, Oxford, 2009., 45–64.

⁴¹ Usp. W. WESSELS, *Jean Monnet – Mensch und Methode: überschätzt und überholt?*, Wien, 2001.; G. BOSSUAT, Monnet Jean, u: P. GERBET, ISTI, T. GROSBOIS (ur.), *Dictionnaire historique de l'Europe unie*, 681–690.

⁴² Usp. R. DEHOUSSE, La méthode communautaire, u: *Politiques européennes*, Paris, 2009., 13–30.

sebice federalističkoga i konstitucionalnoga tipa, poslijeratna integracija ostavila je po strani tehniku *velikoga dizajna*, poglavito pristupe koji bi trebali iznova redefiniirati političke institucije i stvoriti neku vrstu federalne Europe.

Iako je za konstitucionalne i federalističke pristupe bilo mjesta već u razdoblju nakon Prvoga svjetskog rata, kako pokazuje stvaranje primjerice Paneuropske unije, te iako je već na Haaškom kongresu 1948. godine federalizam doživio svoj »povijesni trenutak« u obliku stvaranja međunarodne kontinentalne organizacije – Vijeća Europe, njegov se domet već pedesetih godina dvadesetoga stoljeća zadržao na veoma skromnim doprinosima europskoj političkoj integraciji.

Kako je ta politička integracija složenijega karaktera, pa se i u razgranatoj istraživačkoj literaturi o njezinu nastanku ustalila oznaka političke integracije *sui generis*, ključni momenti koje sadrži uglavnom se odnose na vertikalne momente političke integracije (države članice i drugi akteri koji su zainteresirani za prijenos lojalnosti i stvaranje novoga političkoga središta odlučivanja, uz diferencirane nove ovlasti) te horizontalne momente političke integracije u kojima se ostvaruju novi tipovi ekonomske, političke i društvene interakcije među različitim akterima koji postaju zainteresirani za njezino produbljivanje. Na jednak način ta politička integracija podrazumijeva u kasnijim etapama i vertikalnu integraciju u pogledu širenja područja ovlasti i javnih politika u kojima je nadležno novo političko središte i nova političko-administrativna struktura (*deepening process*), ali i horizontalnu integraciju u pogledu širenja ili uključivanja novih država u proces političke integracije (*widening process – enlargement policy*).

Europska politička integracija jest dakle postupan proces u kojem politički akteri prenose lojalnost prema novomu političkomu središtu⁴³, koje je zbog svoje specifičnosti *polikeforno*⁴⁴ i – u nekom određenom tipu interpretacije – *akeforno*⁴⁵. Iako su se početne faze te ekonomske i političke integracije odvijale na razini stvaranja osnovnih institucija upravljanja u pojedinim područjima, ravnoteži ovlasti između država i novoga političkoga aktera (posebno EEZ-a), kasnijim pravnim, političkim i ekonomskim koracima integracije dolazi i do transformacije aktera (osobito nacionalnih, regionalnih i lokalnih) koji zbog novoga političkoga ambijenta mijenjaju svoje preferencije. Stoga je, kako ističe Sabine Saurugger, europska politička integracija podjednako prijenos lojalnosti, izgradnja novih političkih, pravnih i

⁴³ E. B. HAAS, *The Uniting of Europe. Political, Social, and Economic Forces, 1950–1957*, Stanford, 1968., 16.

⁴⁴ Usp. P. MAGNETTE, *Politički sustav Europske unije*, Zagreb, 2013.

⁴⁵ Usp. H. ŠPEHAR, *Demokracija u Europskoj uniji: politička legitimnost između nacionalne države i nadnacionalnoga političkog poretka*, u: T. KURSAR, A. MATAN (ur.) *Demokracija u 21. stoljeću?*, Zagreb, 2014., 264–277.

društvenih okvira, kao i stvaranje regionalne cjeline u kojoj su na djelu zajednički nadnacionalni, nacionalni, regionalni i lokalni procesi.⁴⁶

U odgovoru na pitanje o kakvom je tipu političke integracije pritom riječ, Ernst Haas među prvima nalazi da za razliku od uvjeta koji bi težili stvaranju političkoga i ekonomskoga integriranja zbog *vanjskih* razloga (zajednički neprijatelj, povećanje utjecaja u međunarodnim odnosima i tomu sl.), postoje stvarni *unutarnji* razlozi integracije koji se vode interesima aktera (među prvima se ovdje nalaze ekonomski interesi).⁴⁷ U početnoj fazi neofunkcionalizma nalazi se dakle središnja teza o prijenosu lojalnosti koju Sabine Saurugger opisuje na sljedeći način:

»U takvom se pristupu među glavnim subjektima nalaze ekonomske interesne skupine. Potičući integraciju kroz strategiju lobiranja kod vladajućih krugova u korist njezina intenziviranja, one su i varijabla koja omogućuje mjerenje prenošenja lojalnosti s nacionalne na komunitarnu razinu. Njihovu percepciju premještanja centra upravljanja (s nacionalne na nadnacionalnu razinu) pratit će prijenos lojalnosti u mjeri u kojoj će te grupe prestajati zastupati svoje interese kod nacionalnih vlada da bih umjesto toga zastupale kod nadnacionalnih političkih tijela – točnije kod Visoke vlasti, prethodnice današnje Europske komisije.«⁴⁸

Postoji dakle jednom stvoren poticaj da akteri koji su nekoć svoje lojalnosti i usmjerenost političkoga, ekonomskoga ili uopće društvenoga djelovanja ostvarivali prema klasičnim nacionalnim političkim središtima odlučivanja, već prema složenosti nacionalnih političkih sustava, sada iste lojalnosti ne samo preusmjeruju prema novom političkom središtu, novim političkim *arenama* u kojima se odvija mogućnost utjecanja na donošenje odluka, već i sâmi postaju u nekoj mjeri »europeizirani« stvarajući nov politički i društveni kontekst. Analitički pojam *europeizacije*⁴⁹

⁴⁶ Usp. S. SAURUGGER, *Teorije i koncepti europske integracije*, Zagreb, 2013., 14.

⁴⁷ Usp. E. B. HAAS, *The Uniting of Europe*, 13.

⁴⁸ S. SAURUGGER, *Teorije i koncepti europske integracije*, 53.

⁴⁹ Usp. P. MULLER, L'europeïanisation des politiques publiques, u: *Politiques et management public (L'europeïanisation des politiques publiques : politiques communautaires et management public. Actes du huitième colloque international organisé avec le concours de la Commission Européenne et du Ministère de l'Education Nationale, de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche (DISTNB) Paris – 20-21 juin 1996 – Tome I – Acteurs et processus des politiques européennes)* 15(1997.)1, 3–9.; F. W. SCHARPF, Europeïanisation et gouvernement démocratique, u: *Politiques et management public (L'europeïanisation des politiques publiques : politiques communautaires et management public. Actes du huitième colloque international organisé avec le concours de la Commission Européenne et du Ministère de l'Education Nationale, de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche (DISTNB) Paris – 20-21 juin 1996 – Tome I – Acteurs et processus des politiques européennes)* 15(1997.)1, 11–20.; C. RADAELLI, The Europeanization of Public Policy, u: K. FEATHERSTONE, C. RADAELLI (ur.), *The Politics*

pri tome, podrazumijeva da se novi politički ambijent, institucije, politike i nove vrijednosti istoga političkoga sustava tako odnose na *unutarnje i vanjske aktere*, mijenjajući njihove preferencije. I dok primjerice Frank Schimelfennig drži da je *europaizacija* proces koji u velikoj mjeri utječe na unutarnje aktere toga političkoga sustava, osobito stvaranjem europskoga prava i njegova utjecaja ne samo na novu integracijsku dinamiku već i na produbljivanje područja njezinih nadležnosti,⁵⁰ Ulrich Sedelmeier smatra da je utjecaj novoga *političkoga središta* odlučujući i za vanjske aktere, poglavito kada je riječ o politikama proširenja.⁵¹ Analitički koncept prijenosa lojalnosti nije novost političkoga sustava koji je stvorila europska integracija, koji je konačno oblikovan u sadašnjim međunarodnopravnim ugovorima iz Lisabona 2007. godine u obliku Europske unije, već je prisutan i u svakom političkom sustavu koji generira lojalnost aktera, preusmjerava, mijenja ili stvara nove političke institucije. Pa ipak, zbog složenosti toga političkoga sustava, višestrukih nadležnosti, već spomenutoga nejasnoga političkoga središta odlučivanja, asimetričnosti nadležnosti u javnim politikama, parcijalnoga utjecaja koji ima europsko pravo s obzirom na osnivačke ugovore i područja njegove primjene, kao i u specifičnostima institucija koje samo djelomično mogu biti usporedive s onima nacionalnih država, bilo federacija bilo konfederacija, konstrukcija lojalnosti ne ostvaruje se na jednak način i istom dinamikom.

Neofunkcionalisti, drži Sabine Saurugger, smatraju da europska integracija »treba dovesti do preformulacije i preustroja društvenih i sektorskih interesa onih subjekata kojih se europska politika najviše dotiče«⁵² te nastavlja:

»Promijenjeni interesi dovest će zatim do pojave nadnacionalnog zastupanja interesa, koje će zauzvrat djelovati na lojalnost i identitet tih subjekata, a vjerojatno i na njihovu političku zastupljenost. Na kraju će proces europske integracije *uroditi stvaranjem europskog identiteta*⁵³ i u pravom smislu eu-

of Europeanization, Oxford, 2003., 27–56.; T. RISSE, M. G. COWLES, J. CAPORASO, *Europeanization and Domestic Change: Introduction*, u: *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Ithaca, 2003.; T. BÖRZEL, T. RISSE, *Europeanization: The Domestic Impact of EU Politics*, u: K. E. JØRGENSEN, B. ROSAMOND (ur.), *Handbook of European Union Politics*, London, 2003., 482–504.; i dr.

⁵⁰ Usp. F. SCHIMELFENNIG, *Europeanization beyond Europe*, u: *Living Reviews in European Governance* 4(2009.)3. Dostupno na: <http://www.europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2015-1/download/lreg-2015-1.pdf> (15. 4. 2023.).

⁵¹ Usp. U. SEDELMEIER, *Europeanization in new member and candidate states*, u: *Living Reviews in European Governance* 1(2006.)3. Dostupno na: <http://www.europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2006-3/download/lreg-2006-3BW.pdf> (15. 4. 2023.).

⁵² S. SAURUGGER, *Teorije i koncepti europske integracije*, 54.

⁵³ Op. Kurziv autora.

ropskoga političkog predstavništva. Ti nedržavni subjekti zastupat će svoje proeuropske interese kod svojih nacionalnih vlada, koje će pak utjecati na nacionalne tehnokratske subjekte. Time će se postići da nacionalni politički subjekti prepoznaju korist od suradnje i povezivanja na europskoj razini. Vidljiv učinak bit će povećanje podrške europskoj integraciji od strane nacionalnih političkih sustava. Olakšat će se pregovori o integracijskim sporazumima i prenošenje elemenata državnog suvereniteta na nadnacionalnu vlast.«⁵⁴

Za razliku od spomenutih gospodarskih interesa aktera koji su stvorili očekivanja od novoga političkoga i ekonomskoga sustava u oblicima stvaranja zajedničkoga, potom i jedinstvenoga tržišta ili onih interesa koji su prethodili stvaranju monetarne unije u obliku snažnije suradnje u području slobode kretanja kapitala, čini se da je europska politička integracija tek naknadno započela svoje cikluse ostvarenja slobode kretanja ljudi. Četiri temeljne slobode na kojima danas počiva taj politički sustav svaka su na svoj način ostvarile integracijsku dinamiku te su se jednako kao i javne politike asimetrično ostvarile. Kako je riječ o procesu koji je vođen različitim dinamikama u različitim područjima, analitičari europske političke integracije koji se mogu svrstati u teoriju neofunkcionalizma, posebno već spomenuti Ernst Haas, potom svakako Leon Lindberg i Philippe Schmitter, stvaraju nov konceptualni okvir kojim nastoje objasniti integracijski proces. Riječ je, dakako, o procesu ili efektu *prelijevanja* (*spillover*), koji podrazumijeva da jednom usvojena politika koja donosi dobrobiti većem broju aktera u pojedinom području, postaje izazovna za primjenu i u drugim područjima (osobito javnih politika) koja se tada počinju *europaizirati*. Sabine Saurugger takav efekt prelijevanja u druga područja naziva »ekspanzivnom logikom sektorske integracije«⁵⁵, dok bi valjalo primijetiti da kod čitavoga niza područja koja nisu eminentno javne politike (npr. zajednička poljoprivredna politika, kao jedna od prvih) dolazi do sličnoga efekta potaknutoga i odlukama Europskoga suda, uz Europsku komisiju možda najsnažnijega aktera u stvaranju i produbljivanju europske integracije.

I kada se može primijetiti proces suprotan od *prelijevanja* – ono što bismo možda mogli nazvati slijevanjem natrag ili reduciranjem utjecaja (*spill-back*), kakvog je poznavala europska politička integracija u područjima razvoja zajedničke obrambene i sigurnosne suradnje ili u područjima sporijega i neodlučnijega procesa proširenja Europske unije, kao što je bio slučaj s vrlo dugotrajnim i zahtjevnim procesom pristupanja Hrvatske Europskoj uniji, ili najsnažnijim političkim reduciranjem Europske unije u pogledu izlaska iz članstva Ujedinjenoga Kraljevstva – i dalje je u

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto, 55.

najvećem broju područja javnih politika i nadležnosti Unije u pogledu interpretacija europskoga prava na temelju odluka Europskoga suda ostao podložan prvome procesu. Iako je Philippe Schmitter znatno preoblikovao prvotne konceptualne teze o procesu prelijevanja u nekoliko novih konceptualnih okvira, kao što su *spill-around* – integracija bez institucionalne izgradnje, *build-up* – povećanje ovlasti bez njihova korištenja, *retrench* – veće mogućnosti odlučivanja bez njihova korištenja i tome sl.,⁵⁶ neofunkcionalisti su ostali dosljedni istraživanjima političkoga procesa europske integracije s obzirom na korisnost prvoga konceptualnoga okvira, koji se uz brojne kritike u velikoj mjeri pokazao održivim.

Pa ipak, od svih momenata političke, ekonomske i pravne integracije među državama Staroga Kontinenta, kakva se danas poznaje u obliku spomenutih ugovorâ iz Lisabona, za područje privrženosti ili lojalnosti istom političkom procesu neofunkcionalisti tek relativno kasno posvećuju istraživački interes. Riječ je o očekivanom odnosu spram *europelizacije identitetâ* jer se taj proces pokazuje među posljednjim fazama europske političke integracije te ne konvergira s ekonomskom, političkom i pravnom integracijom.⁵⁷ Prema različitim tipologijama procesa europelizacije, među osnovne tipove smještaju se već spomenuti obrasci prijenosa politika, lojalnosti i različitih vrsta institucionalizacijâ, dok se razmjerno manja pozornost pridaje procesu *europelizacije vrijednosti* ili onom tipu europelizacije koji se može opisati »kao širenje načina života i proizvodnje, kulture svakidašnjeg života, političkih načela, institucija i identiteta, ostavljajući po strani dilemu o protežnosti europskoga kontinenta i njegovih granica«⁵⁸.

Umjesto zaključka

Suvremeni europski politički identitet, opisan socijalno-konstruktivistički kao *prazni označitelj* ili kao etabrirani, snažno konsolidirani i prepoznatljiv identitet omeđen jasnim granicama, pokazuje se kao snažan predmet društvenih istraživanja. Srđan Vrcan, analizirajući tvrdnje Ralpa Dahrendorfa o tome da ne postoji europski politički narod (*demos*) te da su na djelu dvije različite tradicije potrage za europskim (kulturnim) identitetom – tradicija desnice koja ima potrebu za neprijateljem i tradicija ljevice koja ima potrebu za utopijom,⁵⁹ postavlja neka ključna pitanja:

⁵⁶ Usp. P. SCHMITTER, Three Neofunctional Hypotheses about European Integration, u: *International Organization* 23(1969.)1, 161–166.; usp. S. SAURUGGER, *Teorije i koncepti europske integracije*, 57.

⁵⁷ Usp. J. T. CHECKEL, P. KATZENSTEIN (ur.), *European Identity*, Cambridge, 2009.

⁵⁸ D. GRUBIŠA, Europeizacija politike: izgradnja kategorijalnog aparata europskih studija, u: *Anali Hrvatskog politološkog društva* 2(2005.)1, 129–144.

⁵⁹ Usp. R. DAHRENDORF, Making Sense of the EU: The Challenge for Democracy, u: *Journal of Democracy* 14(2003.)4, 101–114.

»(...) je li europski kulturni identitet za kojim se sada traga, sličan, srodan ili blizak po strukturalnoj logici i razvojnoj dinamici etničkom i/ili nacionalnom identitetu kako se oni povijesno pojavljuju elaborirani u modernim nacionalističkim velikim pričama (*grand narratives*) i, točnije, u modernom integralnom nacionalizmu, kako je opisan u teorijama o naciji i nacionalizmu kakve su primjerice Lembergova, Gellnerova, Hooghina, Hobsbawmova, Greenfeldina i Reitererova itd.?«⁶⁰

Nadalje se Vrcan pita:

»(...) kako stoji sa sadržajem europskoga kulturnog identiteta s obzirom na dominantne kulturne trendove širih razmjera koji su danas na djelu u Europi, pa i drugdje? I to ponajprije ako uistinu danas prevagu imaju dugoročni trendovi u europskoj duhovnoj situaciji koji se mogu opisati Weberovim terminima napredovanja u raščaravanju (*Entzauberung*) svijeta, pa tako i života u svijetu koji se sustavno raščarava. A to bi značilo i u znaku postupnog uklanjanja iz suvremenih kulturnih agregata magijskih, mitskih i misterioznih elemenata, pa, stoga, i u znaku afirmacije politike uopće i europske politike posebno koja se smješta u kontekst raščaranog svijeta ili svijeta koji se postupno raščarava, pa, stoga, i u sekularizirani svijet u znaku relativnoga? (...) kakav vjerojatni odnos postoji između europskoga kulturnog identiteta za kojim se sada traga i današnje europske politike, uzimajući u obzir činjenicu centralnosti pitanja o političkom subjektu u diskursu o nacionalnom identitetu, ali uloge kulturnog identiteta u pribavljanju političkog legitimiteta i u proizvodnji konsenzusa, pa i definiranja tzv. 'misije' Europe, shvaćene kao gotovo trans-povijesno zadanog telosa Europe? (...) kakve su šanse za afirmaciju europskoga kulturnog identiteta u današnjim prilikama, s obzirom na glavne makrostrukturalne izazove današnjice?«⁶¹

Pitanja o europskom identitetu, možda i više nego odgovori koji se na različite načine mogu postulirati, pokazuju da je u srži suvremene političke deontologije europskoga identiteta i dalje prisutna neka vrsta potrage za ekvilibrijem koji je veoma davno postavio politički augustinizam. Ključne pretpostavke političkoga identiteta i dalje tragaju za široko definiranim antropološkim problemom u kojem se pokazuje kako je nosiva struktura *osobnoga* identiteta odlučujuća za izgradnju kolektivnih identiteta i njihovih obrazaca. U skladu s tom *personalističkom* pozicijom, kakvu je višestruko oblikovalo kršćanstvo, bez obzira na konačne odgovore, pokazuje se i da je deontologija integracije u uskoj vezi s načelima dualizma, koje se sada samo

⁶⁰ S. VRCAN, Europski identitet – neke ključne dileme, 8–10.

⁶¹ *Isto.*

ne smješta na razinu crkveno-političkoga dualizma, već javno-privatnoga ili onoga što će Marcel Gauchet nazvati problemom demokracije identitetā kada specifične identitetske razlike postanu predmetom njihova politiziranja ili javnoga djelovanja: »(...) karakteristike su ono što vam dopušta da uđete u odnos s drugima, ono što vas identificira u njihovim očima i daje vam smjernice koje vam pomažu da se pozicionirate u odnosu na njih – one su bile ono što je trebalo ostati postrani da bi se započeo dijalog s drugima, a sad su postale temelj za svaku moguću promjenu.«⁶² Nadalje, suvremeni *raščarani* svijet politike i dalje traži snažnu podršku *pretpolitičkoga*, ovdje identitetskoga oslonca u kojem se može naći kao *razlika* spram drugih identiteta, unatoč konflacijama i globalizirajućim snagama. Potraga za *dušom Europe* u identitetskom smislu stoga je doista u velikoj mjeri neka vrsta povratka na izvore njezina nastanka, s novim interpretacijama političkoga, pa i kada se odustalo od carske eshatološko-soteriološke dimenzije.

⁶² M. GAUCHET, *Religija u demokraciji*, 66.

THE POLITICAL INSTITUTIONALIZATION OF
CONTEMPORARY EUROPEAN IDENTITY: FROM
CHRISTIAN IDENTITY TO CONTEMPORARY
IDENTITY NEOFUNCTIONALISM IN THE POLITICAL
THEORY OF EUROPEAN INTEGRATION

Hrvoje ŠPEHAR*

Summary: *The author explores the political institutionalization of contemporary European identity, starting from dilemmas about the construction of Europe's political identity, which in modernity appears as a new type of multiple, plural, and open identity. In particular, he explores Christianity's role in creating pluralism of the sources of European identity, especially in the early stages of political Augustinianism and its reception in the West, and what was the globalizing force of its ideas on the political institutionalization of Europe. Christianity's contribution is assessed as threefold: anthropocentricity, political-church dualism, and the complex notion of secularism (laïcité), with different implications. Unlike the positions of contemporary social constructivism, the contemporary political institutionalization of European identity is sought to be described from neo-functional starting points, especially emphasizing the less present position of identity neo-functionalism and its connection with the deontology of integration. The author tries to show that the old sources of European identity, which can be found among others in Christianity, are still politically relevant and participate in shaping the political idea of Europe.*

Keywords: *Europe; European integration; European identity; Christian dualism; Christian sources of European identity; identity neofunctionalism.*

* Full Prof. Hrvoje Špehar, Ph.D., Faculty of Political Science, University of Zagreb, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb, Croatia, hrvoje.spehar@fpzg.hr